

תורת אביגדור

הגאון ר' אביגדור מילר זצ"ל

פרשת מקץ

כל אכזבה לטובה

כזכור, לאחר שפטר יוסף לשר המשקים את חלומו בבית הסוהר, הוא אמר לו: "כי אם זכרתני אתך כְּאִשֶּׁר יִיטֵב לְךָ וְעֵשִׂיתָ נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהִזְכַּרְתִּי אֵל פְּרָעָה וְהוֹצֵאתִנִי מִן הַבַּיִת הַזֶּה" (בראשית מ, יד). ובמדרש מובא שיוסף נענש על שסמך על בשר ודם, ובבקשתו זו משר המשקים היה משום פגם בבטחונו בה'. על כך נגזרו עליו מן שמיא שתי שנות שהות נוספות בבית הסוהר.

מה הפשע הגדול?

מדרש זה אומר "דרשני". קשה מאד להבין מה היה החטא הגדול של יוסף שניצל את ההזדמנות שנקרתה לפניו כדי לעזור לעצמו. לכאורה היתה זו אפילו מצווה לעזור לעצמו; הרי אילו היה יוסף עושה כך עבור יהודי אחר, בוודאי היה נוטל שכר רב על נסיונו לעזור לאדם ההוא. והרי "חייך קודמין", מצווה גדולה על האדם לעזור לעצמו! הרי גם הוא יהודי שצריך עזרה! וכי על זה נענשים בשנתיים נוספות של מאסר!?

נניח שצדיק גדול נפל לנהר. האם צריך הצדיק ההוא לנסות להציל את עצמו, או שמא עליו לבטוח לחלוטין בהקב"ה? אין ספק שהוא חייב לעשות כל אשר ביכולתו כדי להינצל, ואם אינו עושה כן הוא מתחייב בנפשו! אם כן, אותו צדיק מנסה לשחות ולהגיע אל החוף, הוא נאבק בזרמים, ולפתע הוא רואה דייג גוי בסירתו לא הרחק ממנו. האם מותר לו לבקש מהדייג להשליך אליו חבל ולמשתו מן המים, או שעליו לבטוח בה? ואם הוא מחליט לבקש מהדייג את החבל, היעלה על הדעת שמגיע לו לטבוע עוד קצת על מיעוט בטחונו בה? וודאי שלא! הוא חייב לשחות, ולצעוק, ולעשות את כל הפעולות האפשריות כדי להציל את עצמו!

יוסף טובע

והנה יוסף טבע אף הוא בין המצולה של בית האסורים המצרי. עשר שנים הוא היה שם, עשר שנים! ולא היה נראה שהוא ייצא בקרוב, אלא נראה היה שיישאר שם לעולם. הוא היה אמור להישאר ב"חור" ההוא עד יום מותו! כיון שכך, אין ספק שיוסף צדק בכל מה שעשה כדי להיחלץ משם. ולא היתה הזדמנות טובה יותר להיחלץ מאשר להיעזר בשר המשקים, שעה שחזר לשרת את פרעה, וכמה מילים מפיו לאזנו של פרעה יכלו להציל את חייו של יוסף.

וכי על כך מגיע ליוסף שייאמר עליו "כה אָמַר ה' אֲרוּר הַגִּבֹּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאֲדָם וְשֵׁם בְּשֵׁר זָרְעוֹ וּמִן ה' יִסֹּר לְבוֹ" (ירמיה יז, ה)!! הרי יוסף לא בטח באדם, חלילה. הוא בטח בה! אבל גם מי שבוטח בה' צריך לעשות פעולות למען עצמו. צדיק שיושב לאכול, האם הוא מעלה את הכף לפיו או מחכה שיתרחש איזה נס? אם כן, מה היה אפוא חטאו של יוסף?!

התקוה שנכזבה

בסוף הפרשה הקודמת, נראה היה שיוסף הגיע לסוף השעות הארוכה שלו בבית הסוהר. לאחר שעברו עליו שם עשר שנים קשות, אחד מחשובי האסירים עומד להשתחרר מבית הסוהר ולחזור לגדולתו הראשונה - להיות שר המשקים של פרעה עצמו! וכל זה רק בזכותו של יוסף שפטר לו את חלומו לטובה, הוא מתחיל לטעום את החופש, הישועה בדרך! הלא השר עצמו מבטיח ליוסף שיזכיר אותו לפני פרעה. וכי יש "פרוטקציה" בטוחה מזו?

ואז נעצר הכל. בין סוף פרשת וישב לתחילת פרשת מקץ, חולפות שנתיים תמימות. שנתיים שבהן יוסף לא שמע דבר משר המשקים, ולא מאף אחד אחר. שנתיים של המתנה מכלת עיניים ומדיבת נפש, יום אחר יום. האכזבה קשה מנשוא.

מקץ שנתיים ולא כעבור שנתיים

והנה בתחילת פרשתנו אנו עומדים בסוף אותן שנתיים. פרעה מכנס בבהילות את יועציו כדי שיפתרו לו את פשר חלומותיו המטרידים. או אז נזכר שר המשקים לפתע בידידו מבית הסוהר, שהוכיח את יכולותיו בפתרון חלומות. הוא מספר לפרעה על העבד העברי שפגש בבית הסוהר ושייתכן שיכול לעזור. תוך רגעים ספורים מגיע יוסף לפסגת חייו, מוכתר למשנה למלך מצרים.

נפתח את שיעורנו זה בהתבוננות במילים הראשונות בפרשה: "וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים" (בראשית מא, א). כל הבקי בלשון הקודש יודע שהמילה "מקץ" לכאורה אינה במקום; נכון יותר היה לכתוב "ויהיא אחרי שנתיים ימים". "מקץ" משמע שהיתה תקופה קבועה מראש של שנתיים המתנה, ועתה הגיעה לסיימה.

ואכן כך אומר המדרש (ב"ר פט, א): "קץ שם לחושך, זמן ניתן ליוסף כמה שנים יעשה באפילה בבית האסורים". ה' קבע מראש שיוסף צריך להיות בבית האסורים במשך שנתיים, ורק כשהסתיימו - "מקץ שנתיים ימים" - יכול היה יוסף לצאת ולהמשיך הלאה לשלב הבא בחייו.

פגם בבטחון

אך לכאורה יש להבין: איזה "קץ" היה לאחר שחלפו שנתיים? הלא יוסף שהה הרבה יותר מהשנתיים ההן בבית האסורים. כידוע הוא היה שם שנים עשרה שנה - כך נגזר עליו משמים. במה נתייחדו השנתיים האחרונות הללו משאר שנותיו בבית האסורים? ממשך המדרש ומסביר: "על ידי שאמר לשר המשקים "זכרתני" ו"הזכרתני", ניתוסף לו שתי שנים, שנאמר "מקץ". הדברים נראים פשוטים במבט ראשון, אבל מייד נראה שבאמת הם צריכים ביאור נרחב.

כוזבות. זו הסיבה שיוסף הושאר שנתיים נוספות בבית הסוהר.

"אָבֵן אֶפֶל"

על פי זה נבין את המשך דברי המדרש המופלאים. המדרש מביא את לשון הפסוק באיוב: "קֶץ שֵׁם לַחֲשָׁן וְלִכְל תְּכַלִּית הוּא חוֹקֵר אָבֵן אֶפֶל וְצִלְמֹת". בסוף אותן שנתיים של חושך שהוקצבו ליוסף, הגיע הקץ שלהם, יחד עם הקץ של "אָבֵן אֶפֶל וְצִלְמֹת". מהי "אָבֵן אֶפֶל", ומה הכוונה שבסוף אותן שנתיים הוא הגיע לקצו?

בגמרא במסכת סוכה (גב). מובא, שליצר הרע יש שבעה שמות, ואחד מהם הוא "אבן": "יחזקאל קראו אבן, שנאמר (יחזקאל לו, כו) 'וְהִסְרֵתִי אֶת לֵב הָאָבֵן מִבְּשָׂרְכֶם וְנָתַתִּי לָכֶם לֵב בָּשָׂר'. הזכרנו כמה וכמה פעמים ש"לב" בלשון הקודש משמעותו "שכל", מחשבה. אם כך כתוב כאן שבמקום שכל של אבן, עתיד הקב"ה ליתן לנו שכל של בשר.

הפגיעה המסוכנת ביותר

ומפני מה נקרא היצר בשם "אבן"? השמות האחרים - רע, טמא, שונא - מובנים לנו. אבל מה העניין של "אבן"?

"לב אבן" משמעותו ששכלו של האדם אינו חושב, אינו פועל, אינו מרגיש; דומם כאבן, ללא תזוזה. אנו רגילים לחשוב שהיצר מלהיב את האדם ומושכו לאיזו תאוה או לרעיון ואידיאולוגיה מוטעית, ומרוב התלהבות ודמיון נעשה האדם כמסונוור ואינו מצליח לראות את האמת, וכך הוא נכשל. אכן, לא זו הפגיעה המסוכנת ביותר של היצר. הפגיעה המסוכנת ביותר שלו היא בכך שהוא מְשַׁתֵּק את השכל, השכל הופך לאבן ואינו חושב או מרגיש כלום.

כשהאדם איננו ער להתבונן ולהיות מודע לכל הנעשה סביבו, כשאינו פוקח עיניו לראות נכוחה את האמת, זה ההישג הגדול ביותר של היצר. כאשר לב האדם הוא "לב אבן", הלב והמחשבה אינם פועלים כלל, והאדם נסחף בשטף החיים מיום ליום, חי את חייו באופן סתמי מבלי להגיב למאורעות שסביבו ומבלי לנסות לשנות את המציאות או את עצמו. את כל מעשיו הוא עושה מתוך הרגל, בלי שום רגש או התבוננות. וכך הוא מחמיץ את ההזדמנויות הנקרות לפניו לצמח, להתעלות ולשנות את עצמו, ולהפוך את שכלו, מחשבתו ודעותיו לשכל ודעות של תורה.

הלמדן שאינו מתבונן

כאן מגיעים אנו לנושא החשוב ביותר בחיים: באנו לעולם הזה על מנת להשיג "לב", ידיעות והשגות של אמת. אך מי שחי מיום ליום במהלך של הרגל, לבו לב אבן, שכלו אטום ומאובן ואינו מרגיש מאומה - הפסדו רב ועצום ללא שיעור וגבול.

אפשר שיהא האדם מלא וגדוש בידענות של אמת, הוא למדן גדול ואפילו יודע את התורה; אבל לבו עודנו לב אבן. הידיעות אינן חודרות פנימה. זה המצב אצל מי שחי חיי הרגל, מי שאיננו מעורר את מחשבתו להתבונן ביסודות היהדות. צריך להפשיר את המוח ולרככו, לפתוח את סגור הלב להתבוננות, ורק כך תוכלנה הידיעות לחדור פנימה ולשנות משהו. אחרת, לא משנה כמה האדם יודע, היצר הרע כבר ניצח.

נזכיר כאן את המשל שכבר הזכרנו: עומדת אָם ומבשלת, ובנה הקטן נכנס למטבת. האָם מזהירה את בנה: "אל תגע

יציקת היסודות

נעיין כעת בפרק תהלים הפותח לנו צוהר להבנת התכנית הנפלאה של ה' בקשר ליוסף. במזמור ק"ה בתהלים מדובר על סיפורו של יוסף במצרים: "שָׁלַח לַפְּנֵיהֶם אִישׁ, לְעֶבֶד נְמֹכָר יוֹסֵף". ה' שלח את יוסף למצרים קודם שירדו בני ישראל לשם, על מנת להכשיר את הקרקע להתיישבותם במצרים, שם יפרו וירבו ויהיו לעם. לשם כך הוא נמכר לעבד. הכל היה מתוכנן על ידי קורא הדורות מראש.

ומה ארע ליוסף כשבא למצרים? מה היתה ההכנה של יוסף לקראת בואם של ישראל מצרימה? נעיין בהמשכו של המזמור: "עֲנֵנוּ בְּכָל רִגְלוֹ, בְּרִזְל בָּאָה נִפְשׁוֹ". רגליו נקשרו בכבלים ובשלשלאות, וגופו נאסר בבית הסוהר. יוסף סָבַל סָבַל בל יתואר בבית הכלא.

ה' מתיר אסורים

עד מתי נמשך הסבל? האם 'וועדת השחרורים' של מצרים החליטה לשחררו, או שפרעה עצמו החליט לחון אותו? אומר דוד המלך: לא זה ולא זה, אלא "עַד עַתְּ בֵּא דְבָרוֹ" - עד אשר דבר ה' בא והושיע אותו. ממשיך הכתוב ומספר, שיוסף הוחזק בכלא למטרה מסוימת מאד: "אֲמַרְתָּ ה' צָרְפְּתָהּ". אמרת ה', רצון ה' שיוסף ייאסר בבית הסוהר, צָרְפָה את יוסף, זיככתו וטיהרה אותו. כך מסביר דוד המלך את שתי השנים הנוספות שיוסף שהה בבית הסוהר, היתה זו תקופה של צירוף, בירור וטיהור.

כשרוצים לזקק ולצרף מתכות יקרות כגון זהב וכסף, מכניסים אותן לכבשן כדי שיימסו, שם נפרדים חלק מהסיגים מן המתכת וצפים למעלה, כך שניתן להסירם. אם רוצים לצרף עוד יותר, מרתיחים אותם שוב, ושוב מפרידים קצת מהלכלוך. ככל שחוזרים על הפעולה יותר, כך המתכת מזדככת יותר. איני יודע אם אי פעם צירפו מתכת במשך שנתיים ימים, אבל אין ספק שזה צירוף רציני מאד.

כור ההיתוך

נמצינו למדים במזמור הנ"ל בספר תהלים, שהקב"ה צרף וטיהר את יוסף בבית הסוהר. כיצד? כששר המשקים יצא מבית הסוהר, קיווה יוסף וציפה: "או, אולי כעת, סוף סוף, יוזז משהו. יש מישהו שמשתדל עבורי". וככל שהוא בטח בקב"ה, הוא בטח גם בשר המשקים; היו שם קצת סיגים של "אָרוֹר הַגִּבֵּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאֲדָם".

והנה מאומה לא קרה. דבר לא התקדם. חלף חודש, חלפו חודשיים, וכלום. יוסף הבין אז, יותר ויותר, בכל יום שחלף בלא התקדמות, שאין לו מה לסמוך על בני אדם, רק על ה' בלבד. "אֲמַרְתָּ ה' צָרְפְּתָהּ", גזירת ה' שיישאר בכלא עוד שנתיים היא אשר צָרְפָה וזיקקה אותו מכל שמץ של ביטחון באדם.

יוסף שם מעט ממבטחו באדם, ונדרשו שתי שנים של אכזבה כדי לטהר אותו מכך. לאחר שנתיים שבהן נוכח יוסף לדעת שאף אחד לא יכול להושיעו מלבד הקב"ה, הוא כבר היה מזוקק ומטוהר בקצה גבול היכולת האנושית מהטינוף ההוא של "אָרוֹר הַגִּבֵּר אֲשֶׁר יִבְטַח בְּאֲדָם", הגיע הזמן להוציא אותו: "שָׁלַח מֶלֶךְ וַיְתִירְהוּ".

השנתיים שנוספו - לא היו עונש. אין מענישים אדם על מעשים כגון אלה שהוא עושה למען עצמו. אבל מי שה' אוהב אותו, מקבל הזדמנויות לצירוף וזיקוק מדעות והשקפות

מי המנהל כאן?

רבנו סיפר על אכזבה גדולה שהיתה לו בימי בחרותו. באחד הימים, שמע רבנו שבתלמוד תורה בעיר מולדתו בולטימור התפנתה משרה של מלמד תנ"ך. הוא חשב שזו משרה תורנית כדאית עבורו, וגם ראה עצמו מועמד טבעי למשרה זו, אם על שום היותו בקי מופלג בתנ"ך ואם על שום היותו תלמיד אהוב של מנהל המוסד. באותה תקופה, שהה רבנו בניו יורק. כיון שכך, התקשר למנהל וקבע זמן לפגישה עמו במשרדו בתלמוד התורה. ואכן, עלה על הרכבת בזמן. ברם, ההשגחה סיבבה שארעה תקלה מסויימת ברכבת, וזו אחרה להגיע בכמה שעות. בינתיים, חלף הזמן שקבעו ביניהם, ואדם אחר, אשר כלל לא התאים למשרה ההיא, הקדימו וקיבל מהמנהל את המשרה הנכספת. כל ימיו לא פסק רבנו מלהודות לה' על החסד הגדול שעשה עמו ה' באכזבה ההיא, (כי רק על ידי זה שנשאר בישיבה בניו יורק התאפשר לו לנסוע ללמוד באירופה בישיבת סלבודקה, מה שהעציב דמותו לעולם) ונהג לציין זאת כדוגמה להכרה בטובתו של ה' והנהגתו עמו.

אין אתאיסטים בשדה הקרב

אבל מייסורים אי אפשר להתעלם. הייסורים מעוררים את האדם להתבונן ולחשוב, במקום להתגלגל בלי מחשבה מיום ליום. הם משנים את השכל, הופכים את הלב ללב בשר. זו אחת הדרכים שהקב"ה מטהר אותנו בהן. אדם שוכב בבית החולים כשכמה מעצמותיו שבורות; הוא כבול בגבס וכואב לו, כואב מאד. הוא אינו יכול להתעלם מהכאב, אין באפשרותו שלא לחשוב על המוסר שהקב"ה שולח לו. כזה מוסר, כזה צירוף - אי אפשר להתעלם ממנו.

ישנם אנשים שחזרו בתשובה בשוחות המלחמה, כאשר כדורי הרובים של האויב שרקו מעל ראשם וחבריהם נהרגו סביבם. הכרתי אדם כזה. מגודל הפחד הוא חזר בתשובה. לאחר המלחמה היגר לארצות הברית וקיבל עליו עול תורה ומצוות.

תחת זכוכית מגדלת

נשוב ונעיין בדברי המדרש המכנה את ימי ההמתנה של יוסף בשם "אָבְן אֶפֶל" ונסה להבין: הרי יוסף הצדיק סמך במידת-מה על שר המשקים. הקב"ה ראה - מבעד ל"זכוכית המגדלת" בה הוא בוחן את הצדיקים, באותו מבט המחפש את השלמות הגמורה, כראוי למי שעתיד להגיע למקומות הגבוהים ביותר בטרקלינו של העולם הבא - שיש בלבו של יוסף ציפייה לישועה באמצעות שר המשקים. ציפייה הנובעת מראייה של 'סיבה ומסובב', ולא מראייה של אמונה בה'. הגם שהיה מותר לו, ואף מצווה היתה בכך, שינקוט יוסף דרך של השתדלות להינצל באמצעותו של שר המשקים, עם זאת, היה צריך שלבו יישאר אדיש לגמרי לתוצאה הצפויה מהשתדלות הזו, ולא לצפות למאומה מלבד לישועת ה'.

אמר הקב"ה: זהו חוט השערה של "לב אבן"! עדיין ההרגל שולט בלבך במידת-מה, ועל כן אתה מצפה לישועת בשר ודם, ושוכח שאני סיבת הסיבות! לכן, על מנת שתהיה שלם ומושלם לגמרי, עליי להסיר ממך את הפגם הזה. צריך אני לצרף אותך מהסיג הזה.

בכיריים, זה שורף! הילד מאמין לה, הרי אמו "אנציקלופדיה מהלכת" בעיניו. ובכל זאת הוא סקרן וחפץ לבדוק את העניין, על כן כשהיא מסובבת את ראשה לרגע הוא נוגע בכיריים. "איי! זה שורף!" איזו ידיעה נוספה לו כעת, שלא היתה לו קודם לכן? הרי גם לפני שנגע הוא לא העלה בדעתו שאמו אינה צודקת. אלא, לפני שהוא חווה את הדבר בחושיו, באופן מוחשי, היתה זו ידיעה שכלית גרידא, הנקראת בלשון הקודש "חכמה". כעת, לאחר שחש את הדבר בעצמו, נעשתה הידיעה "ידיעה חושית" והיא הנקראת "דעת".

הנושא של בטחון בה' הינו דוגמא מצויינת לכך שאנשים חיים בשטחיות ובהרגל. הם יודעים את יסודות האמונה והבטחון, אך מעולם לא התבוננו בהם באמת. לא הפכו את ה"חכמה" ל"דעת". תפקידנו לקחת את החכמה ולהפוך אותה לדעה. "גדולה דעה" אומרים חז"ל (ברכות לג.); אין גבול לחשיבות של דעה - ידיעה חושית, מעשית ומורגשת.

כולם "יודעים" שה' מנהיג ומנהל את חייו. אנו אומרים זאת בכל הזדמנות: "בעזרת ה'", "ברוך ה'", "אם ירצה ה'". אפשר אפילו להיות דרשן גדול ולדרוש דרשות על בטחון כדרך שהנני דורש בפניכם כעת, אך כל זה אינו מספיק! לא די לומר! צריך להטמיע את הידיעה בתוכנו ולהופכה לחלק מאישיותנו. צריך לרכך את לב האבן ולהרגיש זאת.

"בכל לבבך" - בעומק הלב

אפשר ללמוד את "שער הבטחון" פעמים רבות, לדעת הכל בעל פה. ישנם הבקיאים אפילו בסודות התורה, מחדשים בה חידושים ופירושים שונים. אבל להפוך את לב האבן ללב בשר הוא עניין אחר לגמרי. להבין את עניין הבטחון באופן מוחשי ומורגש, עד שהוא הופך להיות חלק ממך - קשה יותר מכל צבירה של ידע וחכמה.

הנה נאמר "בְּכָל לִבְבְּךָ". ומדוע לא די לכתוב "לבבך"? אלא, שהתורה תובעת מאיתנו שהדברים יחדרו פנימה, אל ה"לב שבלב", לעומק ההרגשה והשכל. להרגיש את האמת.

הקב"ה עוזרו

הנביא אומר שיבוא יום בו הקב"ה יעשה למעננו את העבודה הזו: "וְנִתְּתִי לָהֶם לֵב אֶחָד, וְרוּחַ חַדְשָׁה אֶתֵּן בְּקִרְבָּם, וְהִסְרִיתִי לֵב הָאָבִן מִבְּשָׂרָם, וְנִתְּתִי לָהֶם לֵב בָּשָׂר" (יחזקאל יא, ט). יום יבוא ונראה את הקב"ה בבירור כזה שלבנו יימס מיד מעצמו, מעוצמת הגילוי של האמת המוחלטת. אבל ההישג הגדול הוא להגיע לכך מעצמנו, היום, קודם בוא היום הגדול ההוא.

וגם בזה ה' עוזר לנו. כיצד? הוא מביא עלינו לנו ייסורים. זה כואב, זההב אינו נהנה מתהליך הצירוף. לפעמים זה כואב מאד מאד. אבל זה טוב וחשוב, כי מטרת הייסורים לעורר את לב האדם לתוזה, להתקדמות, למען יתבונן ויחשוב: מה קורה כאן?

האדם יכול לעורר את עצמו בדרך של לימוד המוסר, אבל על מנת שהלימוד ישנה אותו באמת צריך לעמול קשה. צריך לחזור ולהתבונן במילים שוב ושוב, להפנים אותם. לא תמיד זה חודר מספיק אל תוך הנפש, אל תוך העצמות. צריך להבין שהספר מדבר אליי ועליי! אין זה מן הקלות. גם מי שלומד סדר מוסר טוב וקבוע צריך עמל רב ויגיעה עצומה.

אלא אנו מנחמים את עצמנו ואומרים: "טוב, ככה זה. לא הכל מסתדר בדיוק כפי שרוצים". או שאנו מחפשים תירוצים והסברים "מתחת לאדמה" לכך שלא הצליח לנו הפעם: "זה קרה בגלל זה, או בגלל שפלוני עשה כך, או פלמוני הוא כזה". ייתכן שאנו אומרים בפנינו את המילים "גם זו לטובה", אולם במרבית הפעמים אנו אומרים זאת ללא שום התבוננות, ללא ריכוך של "לב האבן", וחבל. יוסף אף הוא יכול היה לחפש תירוצים: "כנראה ששר המשקים עסוק מאד, או שעדיין אינו מרגיש מספיק בנוח עם פרעה. אבל בסופו של דבר הוא יעשה זאת". אילו היה עושה כך, היה מחמיץ את ההזדמנות לרכוש את מידת הביטחון, והיה מפסיד את הלקח של האכזבה.

הקב"ה רוצה שהאדם יידע ויבין שהוא לבדו שולט בגורל האדם ומנהיגו בכל הקורות אותו. כאשר האדם בוטח לפעמים בכוחות אחרים, יאיר ה' את עיניו בכך שייגרום לו להתאכזב מהכח שהוא אשר בו הוא בוטח. זו היא מערכת שנועדה לחנך אותנו ולהרגילנו לחיות על פי האמת שהנהגת העולם נמצאת כל כולה ביד ה' בלבד, תמיד.

אתה אינך ה"מאכער"

נשאלתי על ידי מישהו: "כיצד אוכל להינצל מן הכעס כאשר הדברים הולכים לא כפי שאני רוצה"? על כך מבואר ב"חובות הלבבות" שלפעמים עושה כך הקב"ה לאדם ומביא לכך שתוכניותיו לא תצלחנה, על מנת ללמדו שיעור חשוב: "אין אתה השולט בגורלך". הקב"ה שולט! אמנם תיכנתת, חשבת, רצית וציפית, אולם הקב"ה אומר לך: "רבות מְשֻׁבֹּת בְּלֵב אִישׁ, וְנִעְצָה ה' הִיא תְּקוּם" (משלי יט, כא)! אני הנני המנהיג והשולט, לא אתה. אל תסמוך על עצמך ועל תוכניותיך, ואל תסמוך על אחרים; כי הכל אך ורק ממני".

כיון שכך, תוכניות משובשות ותקוות נכזבות - רווח נצחי יש בהן. במקום לשקוע בייאוש ובתחושת האכזבה, כדאי לנו לומר: "רבונו של עולם, תודה לך על השיעור החשוב שלימדתני! תודה על שהזכרת לי שאתה המלך, ולא אני". השיעור הזה שווה כסף, כדאי לשלם הרבה על שיעור בשלמות השכל. כל הזוכה לשיעור כזה צריך להודות לה! ולא להשאיר את ההודאה במחשבה, אלא לומר אותה בפה: "תודה לך ה' שלימדתני לקח זה שאין אני אדון לגורלי, שלא אני ה"מאכער" [ה'עושה] כאן, ולא אף אחד אחר - רק אתה". בלי הלימוד הזה, בלא השיעורים הללו, סבור האדם שהוא השולט במצב, שהוא בעל הבית, שהוא בעל היכולת. על כן מזכיר לנו ה' יתברך: "לא, לא! אתה אינך כלום! אני בעל הבית". דברים לא הולכים כפי שרצינו, יש "פאשלות" [תקלות, שיבושים] ודברים לא צפויים. הקב"ה מצרף אותנו כדרך שצרף את יוסף הצדיק, מחנך אותנו ומרגילנו לסמוך אך ורק עליו, לא על עצמנו ולא על אחרים.

נסיעה לבטלה

אדם נזקק לרופא מומחה ונודע, שמרפאתו נמצאת במקום מרוחק - נניח בחיפה, ואילו הוא מתגורר בירושלים. הוא מזמין תור, כמה חודשים מראש, וגם עבור התור הזה עליו להפעיל קשרים. מגיע היום בו נקבע לו התור, הוא עוזב את מקום העבודה שלו - למורת רוחו של הבוס - ונוסע לחיפה; הנסיעה אורכת שעתיים וחצי. הוא מגיע לקליניקה של הרופא, ניגש לקבלה, והמזכירה אומרת לו, בלי להרים את הראש: "מצטער, היה ארוע חירום והרופא יצא. תתקשר

האכזבה - פתח להצלחה

כיצד מתקנים פגם של בטחון בבשר ודם? על ידי אכזבה מבשר ודם! אכזבה מהיכולות של עצמו, ומיכולותיהם של אחרים להצילו. "אופל", חושך כבד כזה, שהאדם מרגיש שכל תקוותיו נגוזו ונעלמו. ה"אבן", לב האבן, מרגיש "אופל". וכך הוא חדל להיות אבן. שנתיים של אכזבה נדרשו כדי לשרש לגמרי מלבו של יוסף את הבטחון בבשר ודם.

לאחר ששר המשקים שוחרר מכלאו, ציפה יוסף ליציאתו לחירות בכל רגע. "אולי כבר היום!" חשב בלבו. כשהתאכזב בראותו שמאומה לא קרה ביום ההוא, חשב: "אולי מחר". עבר שבוע, ויוסף חושב "טוב, כנראה יהיה זה רק בשבוע הבא". הוא מחכה ומחכה, מתאכזב ומתאכזב. עם כל קמצוץ נוסף של אכזבה, הולך הפגם ונחסר, מעט מעט.

ועדיין נשארה תקווה כמסה מסויימת בלבו של יוסף. הוא אמר לעצמו כל הזמן שרק ה' יכול להושיעו, אבל במעמקי פנימיות לבו עדיין היה מעט "אבן" שיש לרכך. עדיין היתה לו ציפייה כל שהיא שלפתע פתאום ישמע דפיקה בדלת תאו, ויבואו לבשר לו שהוא חפשי.

הקב"ה מכה את שר המשקים בשכחה

עלינו לדעת, שלא במקרה שכח שר המשקים את ידידו יוסף במשך שנתיים. הפסוק אומר: "וְלֹא זָכַר שַׂר הַמִּשְׁקִים אֶת יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ". מאחר שכתוב שלא זכר, מה הצורך להוסיף "וישכחהו"?

אלא, הפסוק מלמדנו שה' גרם לו לשכוח. כשלעצמו, אפשר שהיה זוכר את חברו הטוב מהכלא, למה לא? הרי בן אדם הוא. אלא, שהקב"ה לא רצה שיזכור, ליוסף היה עדיין מה לעשות בבית הסוהר. משום כך, בכל פעם ששר המשקים זכר את יוסף ואמר לעצמו: "אוי, יוסף! שכחתי אותו. טוב, מחר בבוקר, הדבר הראשון שאעשה הוא לספר לפרעה על יוסף". אך הקב"ה שלח את מלאך השכחה להשכיח את הדבר מלבו: "אל תוציא את יוסף עדיין! יש לו מה ללמוד עדיין וישנם סיגים לצרף. אל תמנע זאת ממנו".

יוסף מתאכזב מבשר ודם

וכך, עם כל יום שעבר בלא כלום, הלך בטחונו של יוסף בה' והתחזק, ובוודאי שניצל את זמנו בכלא להתבונן בעניין של "אין עוד מַלְבְּדוֹ". ללא ספק הוא התחנן בכל יום לה', בכוונה גדלה והולכת, לפי שבכל יום נתוספו לו ידיעות והבנות בגודל עניין הבטחון בה' לבדו. עד שבתום אותן שנתיים כבר היה העניין לגמרי בגדר של "דעת" אצלו. הוא קיים בעצמו את הציווי "וְהִשְׁבֹּתָ אֶל לִבְךָ" באופן המושלם ביותר. הוא הרגיש בחוש את כוחו של ה' והעדרו של כל כח אחר בעולם, הוא חש זאת בעצמותו. עכשיו הוא כבר "בעל בטחון" אמיתי, מוכן לתפקידו בעולם הזה ובעולם הבא.

לא די רק לומר "גם זו לטובה"

נמצינו למדים כאן שאחת ההזדמנויות הגדולות בחיים היא "חוות האכזבה". שנתיים של אכזבה קשה העלו את יוסף למדרגות נעלות של בטחון. כך אפשר שיהיה גם בחיים שלנו. אלא שבניגוד ליוסף הצדיק, אין אנו מנצלים את האכזבות שלנו על מנת להתעלות בהכרה שהקב"ה הוא המקור היחיד לכל אשר קורה. כאשר משתבשות התוכניות וכן כאשר אנשים או מאורעות מסויימים מאכזבים אותנו, על פי רוב אין אנו מנצלים זאת לומר: "אין מה לבטוח בשום דבר מלבד בה'",

[תקרא]. הוא יעצור לרגע את שטף החיים ויחשוב על מה ולמה הביא עליו ה' כל זאת, ויגיע אל המסקנה אליה הגיע יוסף: אין לסמוך על שום דבר, רק על ה'. הוא הכל, ואני לא-כלום. לאחר שמגיע הפיקח למסקנה זו, הריהו מודה לה' על הלקח החשוב שלימד אותו.

גם כאשר מתכננים תוכניות ונוקטים אמצעי השתדלות, על אף שמותר וצריך לעשות כן, צריך לזכור שהתוצאה אינה תלויה כלל וכלל במעשים הללו, אלא תלויה רק ברצון ה'. כל המבין זאת, בוודאי יפנה לה' לבקש את עזרתו על כל צעד ושעל. אמנם הוא תולה מודעה בפתח חנותו על מנת להסב את תשומת לב הלקוחות, אך בכל פעם שייכנס לקוח הריהו פונה לה' ומבקש את עזרתו, בידועו בבירור ששום עסקה לא תתבצע בלי סייעתא דשמיא. הוא הולך לרופא, אבל קודם היכנסו אליו הוא עוצר לרגע ומבקש מה' שירפא אותו, כי הרופא אינו אלא דרך אחת בה יכול ה' לשלוח לו את רפואתו. הוא מתאמץ לתכנן תוכניות שיצליחו, אבל יודע שהוא רק עושה את המוטל עליו, ואין למעשיו שום קשר לתוצאה הסופית.

אם לא נרכך את לב האבן שלנו בעצמנו, ה' יעזור לנו בכך שיכשיל את התוכניות שלנו ויביא עלינו אכזבות, חלילה.

אין ביטוח

יסוד נוסף מובא ב"חובות הלבבות" ומהראוי לנו לאמצו ליסוד בחיינו (שער הבטחון, ד): כאשר יש דבר שאתה נהנה ממנו, הצלחה כל שהיא הגורמת לך סיפוק, נכס שגורם לך להרגיש מוגן ובטוח - אל תבטח בו. אל תסמוך שהוא יישאר תמיד ברשותך. והיה, אם לא תבטח בו, ובכל זאת הוא יישאר שלך תמיד - מה טוב. אבל אם תבטח בו - עלול הקב"ה לקחת את הדבר ההוא ממך אך ורק על מנת ללמדך שלא לבטוח בשום דבר זולתו יתברך. למשל, מי שחשבון הבנק שלו מנופח, וברשותו תיק השקעות וחשכונות מגוון ויציב; והוא נהנה לעיין בספרי חשבונותיו, אין דבר שיעניין אותו יותר מזה. וכל כך למה? מפני שזה גורם לו תחושת בטחון. הוא קורא את פירוט חשבון הבנק שלו ומרגיש "מסודר" לחמשת אלפי השנים הבאות. על כך מובא ב'חובות הלבבות': היזהר! שום דבר אינו בטוח. לא יעזור לך לעשות פוליסת ביטוח, כי בלעדי ה' - שום דבר אינו בטוח.

האדם המאמין, אשר זוכה ללכת בעקבות יוסף הצדיק ולומד מאכזבותיו ש"אין עוד מלבדו", לבו ושכלו מזוקקים וטהורים, והרי הוא מוכן להיכנס לעולם הבא, שם נראה כולנו בבירור הגמור את אמיתת מלכות השי"ת אשר מושלת בכל.

שבת שלום ומבורך!

הארות על הפרשה

מתוך ספר יהי אור[באנגלית]-פירוש עה"ת מאת רבינו זצ"ל

וְשֵׁם אֲתָנוּ וְעַר עֲבָרֵי (מא, יב)

ופירש רש"י: "ארורים הרשעים שאין טובתם שלמה. מזכירו בלשון בזיון". המשפחה נקראה כבר אז בשם "בְּנֵי יִשְׂרָאֵל" (מו, ח), ולאחר מכן הם לא כינו עוד את עצמם בשום כינוי אחר, לפי שהיה זה השם המכובד שהקב"ה העניק להם (לב, כט. לה, י). בשום מקום בתורה אין הם נקראים בשם אחר

מחר למשרד לקבוע תור חדש". מה עובר לאדם ההוא בראש? "אוף! כל הנסיעה הזו היתה לשווא, סתם בזבזו! בנוסף, החסרתי מהעבודה, והנסיעות עולות כסף. הרי זה כל כך מרגיז!" אך האמת היא שהנסיעה לא היתה לשווא. היא נועדה ללמד אותו לקח חשוב עד מאוד! מדוע הביא עליו ה' כל זאת? מפני שרצה להעניק לו הזדמנות נפלאה להסיר משהו מ"לב האבן" שלו, להפנים שאין הוא האדון לגורלו! הכל מה', רק ה'! דווקא בשעה שהאכזבה דוקרת את הלב, זו ההזדמנות הגדולה שלנו! ההזדמנות לחשוב אותן מחשבות שחשב יוסף במשך שנתיים: "מה חשבתי לעצמי, ששר המשקים יכול לעשות משהו למעני? שהרופא יכול להועיל לי משהו? הרי רק ה' יכול! אמנם אני חייב לעשות כל שביכולתי בתורת 'השתדלות', אולם היכן נמצא הראש - זה הדבר החשוב ביותר, ובראשי חשבתי שהתוצאה תלויה ברופא, שכחתי את ה'! התוצאות - אינן אלא ממנו!"

כמה שווה כשלון?

עמל רב נדרש על מנת להכיר באמת ש"אני לא באמת עושה כלום", ולפעמים הדירבוך והתמריץ הגדול ביותר לכך מגיע כתוצאה מאותה אכזבה. אדם נוהג ברכבו בדרך לעבודה; הוא חושב עכשיו על ה' מה פתאום? הוא עושה, הוא נוהג, הוא קובע את הדרך והמהירות. ולפתע פתאום - "ווו ווווו", נשמעת סירנה, אורות כחולים מהבהבים, ושטר עוצר אותו בעוון נהיגה במהירות יתר. כעת הוטל עליו קנס "שמך", וגם יאחר לעבודה ויחמיץ פגישה חשובה. איזו אכזבה!

אולי כדאי לו, במקום לבזבז אנרגיה על כעס, עצבים ואכזבה - לחשוב שה' עשה לו את זה? ואם כן, חייבת להיות סיבה טובה לכל אשר ארע לו. והסיבה היא: לחנך אותו ולהרגילו לדעת שלא הוא הקובע, ולא הוא המחליט. הוא איננו הבוס. אם ישכיל לחשוב כך, יזכה להיות בעל בטחון לאחר כל מה שארע לו, יהיה מזוכך יותר, מצורף יותר. היה שווה, בוודאי.

שיעורים יקרי ערך - כל היום

הקב"ה ברוב חסדיו דואג לנו ל"סדרות חינוך" כאלה בכל יום. כמה שמתכננים וחושבים ונזהרים, תמיד צפויים לנו כשלונות ואכזבות, גדולים וקטנים. אבל מי שמוכן לעבוד על עצמו יכול להפוך את כל הכשלונות האלה להצלחות כבירות. אם אך ישקיע מאמץ ויפנה את מחשבותיו לאפיק הנכון, יעלה בידו להסיר מעליו את "אֶבֶן האֶפֶל", לב האבן שאינו מוכן לצאת מההרגל, את אותה עצלות מחשבה המונעת כל התקדמות.

אפשר לנצל כל תקווה מנופצת, כל תקלה וכל אכזבה, ולעשות מהן הצלחות מדהימות. לא די רק לבלוע את האכזבה ולהמשיך הלאה, להתעלם ולשכוח. צריך לשאוב מהם הכרה אמיתית שאין על מי לסמוך אלא על אבינו שבשמים.

זו כוונתו של בעל "חובות הלבבות" (שער עבודת האלוקים, ח) באומרו: "אנחנו רואים ממעשי האדם שיהיו שלא כרצונו וכוונתו בקצת העיתים, והם יורוך כי יש לבוורא יתעלה ממשלה עליו ושהוא תחת מאסרו, יתיר לו מה שיחפץ וימנעהו ממה שאינו חפץ".

הפיקח ינצל את הדברים הקטנים ביותר שקורים עשרות פעמים ביום, ויפיק מהם חיזוק בבטחון. "פיספוס" של האור הירוק ברמזור, תבשיל שנשרף, שיכחת חפץ בבית, פנצ'ר

לפיכך החל יוסף כעת בתהליך הזה של הטלת אימה ופחד עליהם, כך שכאשר הוא יגלה עצמו לבסוף לפניהם, הם יסתכלו עליו לא כעל אח צעיר אלא כעל שליט כל-יכול, ובכך יתקיימו החלומות. תכלית חלומותיו היתה לחזות מראש שעתידה של משפחה גדולה זו תלוי במנהיגותו של יוסף הצדיק, אשר במשך שבעים ואחת שנים החזיק בשלטון מוחלט עליהם ומתוך כך עשאים לעם התורה.

מתוך תשובות שהשיב הרב זצ"ל לשואלים

שאלה:

מה הסיבה שלאחר שיעקב אבינו חזר לארץ כנען, התעכב שנתיים נוספות קודם ששב לבית אביו?

תשובה:

עלינו לדעת, שליעקב אבינו היתה תוכנית בחייו. הוא לא עשה דברים מחמת ההרגל או מפני שכך זה יצא... הוא חישב את העתיד ונהג על פיו. כאשר יעקב חזר לארץ כנען, הוא רצה לוודא שמשפחתו תהיה חזקה מספיק בהליכה בדרכי ה' ואמונתם תהא איתנה, כך שתוכל לעמוד בפני כל הנסיונות העתידיים לבוא עליהם שם.

מבין כל הסכנות שנסקפו ליעקב אבינו מידי עשו, מה היתה הסכנה הגדולה ביותר? הסכנה הגדולה ביותר לא היתה כאשר עשו ביקש להורגו, אלא דוקא כאשר עשו חיבקו ונישקו. וכל כך למה? מפני שההתחברות לעשו היא סכנה לנשמה, וסכנה לנשמה חמורה יותר מסכנת הגוף. חז"ל לימדונו כי "המחטיא את חברו קשה מן ההורגו, שההורגו בעולם הזה יש לו חלק לעולם הבא. והמחטיאו - הורגו בעולם הזה ולעולם הבא" (תנחומא פנחס ג). עלינו להבין, כאשר המדרש אומר על הנשיקה הזו "שלא בא לנשקו אלא לנשכו" (ב"ר עת, ט) הכוונה היא שנשיקתו של עשו כמוה כנשיכת נחש. כאשר גוי יישק לך, עליך לדעת שהוכפשת על ידי נחש. ואפילו היה זה גוי טוב. זה רעל! זה ארס אשר חודר לדמך ומתפשט בכל גופך. הזהר מזה.

אדרבא, כשיבוא גוי ויקלל אותך, טוב לך מאוד. כאשר אתה עובר ליד רכבו של גוי והוא מראה לך שהוא מנסה לדרוס אותך, על מנת להפחידך וליראך, ואז, כשאתה קופץ הצידה, הוא עוצר ויושב וצוחק ברכב שלו - טוב הדבר עבורך עד מאוד: כעת אתה יודע מי הוא. לא תתאהב בו! אם תרצה, זו הזדמנות מתאימה להעניק לו על כך ברכת "מי שברך" ולומר: "אני מקווה שבקרוב תתרומם הרגל מעל הברך".

לאחר סיומו של המפגש עם עשו, כאשר התפייס עמו, נפל פחד גדול על יעקב אבינו. אמנם כעת חזר עשו למקומו, אבל מה יהיה בעתיד? הלא כשיעקב יהיה בביתו של יצחק - קיים חשש שעשו יחזור לשם. אחרי הכל, בעבר היה זה ביתו, וייתכן שכבן ואח ליעקב הוא יבוא ויביא את ילדיו עמו להתחבר עם משפחת יעקב. על כן, כדי להינצל מהסכנה הזו, הבין יעקב אבינו שעליו ועל משפחתו להתעכב שנתיים נוספות בגלות קודם שישוב לביתו של יצחק. בתקופה זו הוא לימד אותם היטב את הסוגיא הזו, מכל צדדיה, ורק לאחר שנוכח לדעת שהם כבר השיגו את הענין בשלמות, חזר לבית אביו יצחק.

אלא כאשר מדובר על אותם ישראלים אשר נמכרו לעבדות: "כִּי תִקְנֶה עֶבֶד עִבְרִי" (שמות כא, ב) ודוגמאות דומות בהן נעשה שימוש בכינוי עבד עברי על מנת לציין את העבד הישראלי (בניגוד לעבד רגיל, העבד הכנעני).

אך כאשר לא-יהודים דיברו, או כאשר ישראלים דיברו על לא-יהודים, נקטו בכינוי "עברי". האומות הכירו רק את הכינוי הנרחב עברי, אשר כלל את "כָּל בְּנֵי עִבְרָ" (י, כא). כינוי זה ציין גם את ארץ מוצאם: "בְּעִבְרַ הַנְּהָר יֵשְׁבוּ אֲבוֹתֵיכֶם וְכוּ' וְאֶקַּח אֶת אֲבִיכֶם, אֶת אֲבִרְהָם, מֵעִבְרַ הַנְּהָר" (יהושע כד, ב-ג) כאשר המלה עִבְרַ באה לציין את "הצד המרוחק" של נהר פרת. לא היה זה כבוד לישראלי להיקרא עברי, ולא השתמשו בני ישראל בשום שם אחר זולת ישראל, שם שניתן להם על ידי הקב"ה ככינוי לשם ולתהילה נעלים (לב, כט).

וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל אֶרֶץ מִצְרַיִם (מא מה)

הרגע הזה היה אחד הנסיונות הגדולים ביותר שעבר יוסף בימי חייו. לענווד את טבעת המלך (מא, מב), לְבוֹשׁ בְּבִגְדֵי מַלְכוּת כְּשֶׁרִבִּיד זָהָב סָבִיב צוּאָרוֹ (שם), לרכב במרכבת המשנה המלכותית כאשר הרצים לפניו (מא, מג), להחזיק בשלטון מלא על כל הארץ (מא, מד), לשאת שם מצרי ואשה מצרית בתו של כהן דת - היו לו כל הסיבות להתנכר למשפחתו אשר כל כך הרעה לו, ויכול היה בלא שום מאמץ להפוך למצרי גמור בכל לבו ונפשו.

ה' הכין כאן תוכנית בת שתי תכליות (כפי שכבר ראינו - מא, מד). יוסף כבר נהיה השליט הכל-יכול על פני כל מצרים בעבור העתיד של עם ישראל אשר יתפתח תחת הדרכתו המיוחדת (ראה מו, לג), ואשר על כן העניק ה' ליוסף שלטון עצום ורב. אך במקביל לתכלית זו היתה תכלית נוספת, חשובה מאוד: להעצים את גדולתו של יוסף עצמו.

יחידים נעלים אף הם יקרים עד מאוד לקב"ה, ממש כשם שציבור של צדיקים יקר בעיניו. משום כך נתנסה יוסף בהזדמנויות שונות שעל ידן יכול היה לבוא לידי גאווה, אך הוא נעשה בהן מושלם יותר מאי פעם, לפי שהוא המשיך להיות ירא-שמים (ראה מב, יח) בכל עת ולשאת את ענוותנותו בלב. נסיונות נוספים של שלמות נזדמנו לפניו לנוכח כוחו הרב, משום שהוא ניצל את סמכותו להנהיג בנחת את בני ארצו, וכל מעשיו היו מתוך צדק ורחמים לכל אדם.

וַיִּתְנַכֵּר אֵלֵיהֶם (מב ז)

ייתכן שהיו לו, ליוסף, כמה טעמים לנהוג כך. אך החשוב ביותר היה הטעם הבא: יוסף נתעתז, על ידי הקב"ה, להיות המנהיג של בית ישראל במצרים, על מנת שהאומה ההולכת ומתפתחת כעת תוכל לצמוח תחת הנהגתו החכמה והראוייה על מנת להפוך לעם ה' ולקבל את התורה. אילו היה יוסף מודיע לאביו שהוא חי במצרים, לא היו אחיו משתחוים לו לעולם או נכנעים לפניו. ואפילו אם היתה המשפחה מגיעה למצרים בשעה שהכח כבר היה בידי יוסף, היו אחיו מסתכלים עליו כעל אחיהם הצעיר, ולעולם לא היו סרים למרותו. אכן כאשר הם באו פְּנִיָּעִים לפני המשנה למלך מצרים, והואשמו על ידו, נמלאו חרדה והשתחו לו והתחננו לפניו, אזי כאשר הוא גילה עצמו לפניהם, לא היו יכולים עוד להסתכל עליו מלמעלה למטה כעל אחיהם הצעיר. לכן הם הוצרכו להתיירא ממנו ולקבל עליהם את מרותו, ומתוך כך הבטיחו את המשך הנהגתו על בית ישראל, כרצון ה' במטרה להעמיד עם קדוש.